

SEMNIIFICAȚIA PURTĂRII CRUCILOR PECTORALE DESCOPERITE LA NORD DE DUNĂRE ÎN SECOLELE VI–VII

DE

ALEXANDRU MADGEARU

Cercetările arheologice întreprinse în ultimele decenii în România au adus la lumină un număr relativ mare de obiecte creștine din secolele VI–VII, descoperite pe teritoriul fostei provincii romane Dacia și în afara ei, în Muntenia și Moldova. Creștinismul era deja răspândit dincolo de Dunăre încă din secolul al IV-lea, mai ales în acele orașe romane care au supraviețuit după retragerea administrației romane și unde monedele s-au descoperit, de asemenea, într-o cantitate semnificativă (Apulum, Potaissa, Porolissum, Tibiscum, Sarmizegetusa, Romula) – fapt care relevă o anumită legătură între prezența importurilor romane și creștinare. Din aceste orașe în curs de ruralizare, noua religie a început să cucerească și mediul rural¹. După două secole, această convertire treptată a condus la o răspândire uniformă a vestigiilor paleocreștine în regiunea fostei provincii Dacia, dar și la pătrunderea lor în afara teritoriului respectiv, în Muntenia și Moldova. În paginile care urmează facem abstracție de obiectele de la Dierna – Orșova și Sucidava – Celei, deoarece ambele situri erau capete de pod romane la nord de Dunăre.

Cele mai multe dintre obiectele liturgice (importuri sau produse locale) s-au descoperit în fosta provincie romană. Printre ele, cele mai importante sunt cele care au fost aduse de către pelerini de la Locurile Sfinte: cele două ampule decorate cu chipul Sfântului Mina, utilizate pentru transportul aghiasmei luate de la mănăstirea patronată de acest sfânt, de la Karm-Abu Mina, în Egipt. Aceste recipiente s-au descoperit la Moigrad (Porolissum)² și undeva în Transilvania³. Ele atestă contacte strânse cu Imperiul Bizantin în secolul al VI-lea. Piesa de la Moigrad poate fi datată chiar și în secolul al VII-lea⁴. Vasul liturgic de bronz de la Periam este alt produs egiptean care are analogii în prima jumătate a secolului al VII-lea⁵. Alte piese de cult descoperite în fosta provincie Dacia sunt opaițele decorate cu simboluri creștine, datate în secolele VI–VII de la Alba Iulia, Bumbești, Dej, Feldioara, Lipova, Moigrad, Răcari, Reșca și Turda. Majoritatea provin din foste orașe romane. Mai pot fi amintite în acest context pecetea euharistică de la Pălăta și *stilus*-ul decorat cu un cap de porumbel de la Craiova, specific pentru ereticii bonosiaci⁶.

Este adevărat că până în prezent nu s-au descoperit urmele nici unei biserici pe teritoriul fostei provincii Dacia, dar se poate presupune că aceste clădiri, dacă au existat, au fost făcute din lemn. Existența lor este sigură, deoarece opaițele de import nu erau folosite pentru a lumina bordeiele sărăcăcioase în care trăia populația romană. Vasul de la Periam este alt indiciu sigur pentru existența unei biserici, ca și candelabrul de secol al IV-lea descoperit la Biertan, care a fost ascuns cel mai probabil în secolul al VI-lea de către o comunitate creștină refugiată acolo dintr-un oraș⁷.

---

¹ A. Madgearu, *The Spreading of the Christianity in the rural areas of post-Roman Dacia (4th–7th centuries)*, în *Archaevs. Études d'histoire des religions*, 8, 2004, 1–4, p. 41.

² I. Barnea, *Menasampullen auf dem Gebiet Rumäniens*, în *Akten des XII Internationalen Kongress für christliche Archäologie (Bonn, 22–28 September 1991)*, ed. Ernst Dassmann, Josef Engemann, Münster, I, 1995, p. 512.

³ V. Moga, *Observații asupra unor piese paleocreștine inedite*, în *Apulum*, 37, 2000, 1, p. 429.

⁴ F. Curta, *Limes and cross: the religious dimension of the sixth-century Danube frontier of the early Byzantine empire*, în *Starinar*, NS, 51, 2001 (2002), p. 58.

⁵ D. Țicu, *Căldarea de cult paleocreștină de la Periam*, în *TD*, 11, 1990, p. 153–156.

⁶ Pentru toate acestea, vezi A. Madgearu, *op. cit.*, p. 44–46, cu trimiterile respective.

⁷ *Ibidem*, p. 46–52.

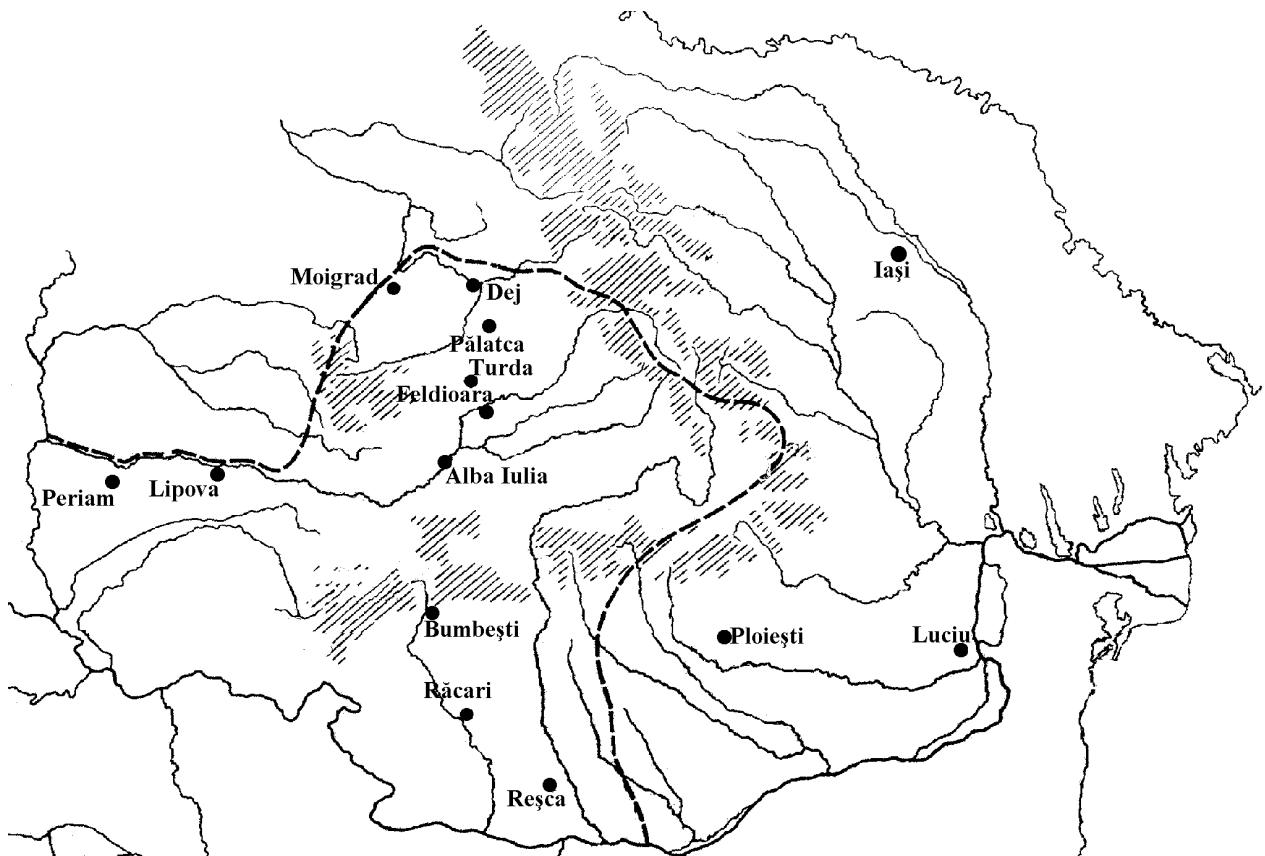

Fig. 1. Hartă obiecte liturgice de import.

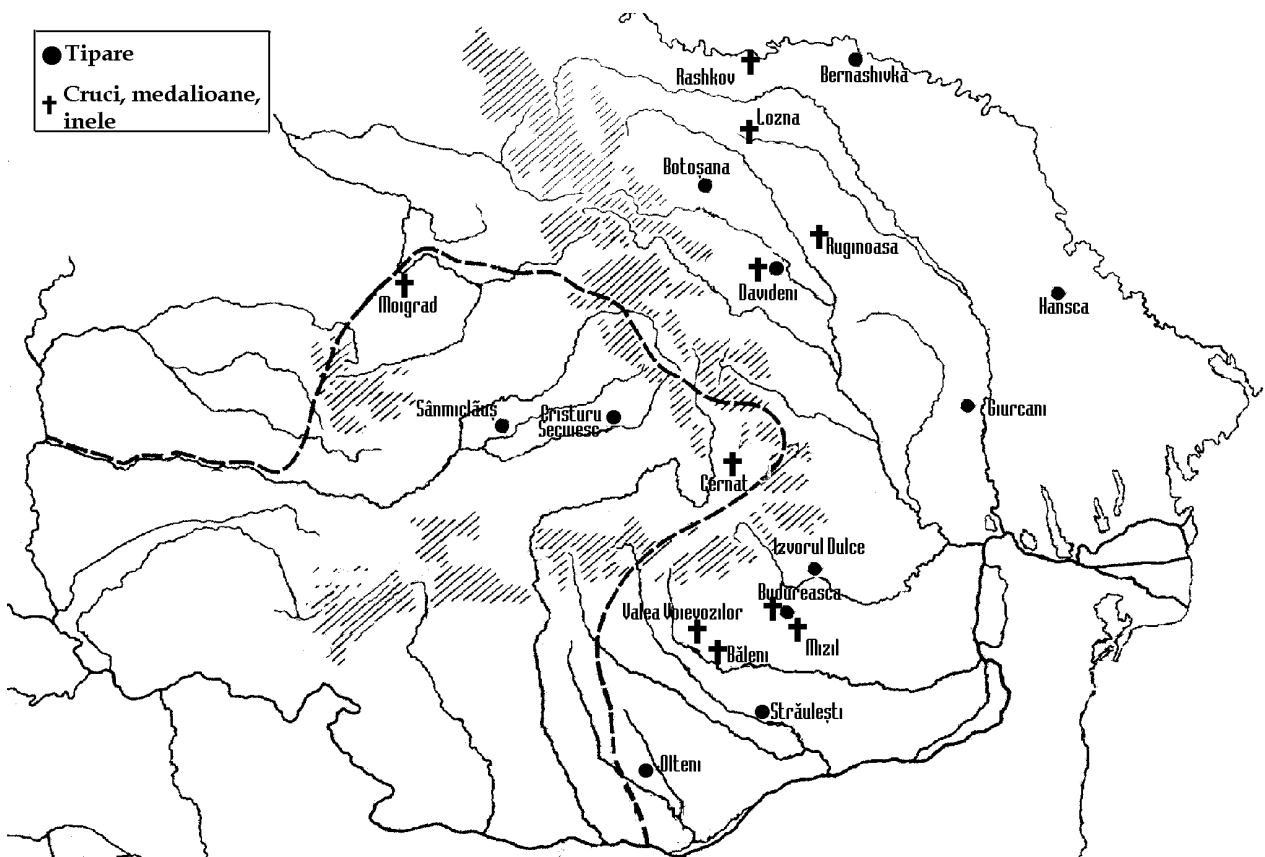

Fig. 2. Hartă cruci pectorale, medalioane, inele cu decor cruciform și tipare.

Acești creștini erau suficient de bogați pentru a obține obiecte de import, unele dintre ele fiind produse în provincii îndepărtate. Penetrația importurilor a durat până în primele decenii ale secolului al VII-lea. În cazul Pannoniei secolului al VI-lea, care prezintă o situație similară, Edith Thomas observa că opaițele și candelabrele creștine au aparținut populației romanice, care avea o biserică organizată, în timp ce accesoriile vestimentare decorate cu cruci (cataramă sau inele) pot fi atribuite și unor barbari creștini⁸. Creștinii din Pannonia erau în orice caz mai bine organizați, deoarece ei au ridicat chiar și o biserică episcopală de piatră la Fenékpuszta⁹. Ținând seama de comparația cu Pannonia, se poate presupune că și obiectele liturgice din Transilvania, Banat și Oltenia au aparținut populației locale romanice. Fostele orașe rămăseseră și în secolul al VI-lea nuclee creștine. Deși gepizii erau și ei creștini în acea perioadă, nici un asemenea obiect nu a apărut în cimitirele sau așezările gepidice.

Această prezentare a situației din fosta Dacie romană din secolul al VI-lea arată existența unor comunități creștine grupate în special în fostele orașe, păstrând legături cu imperiul până în primele decenii ale secolului al VII-lea, în pofida tulburărilor provocate de dominația avară. Dominația regatului gepid creștin în Transilvania, în cursul secolului al VI-lea, a favorizat supraviețuirea unor forme de organizare bisericească, neatestată însă în izvoarele literare. Nu este de mirare că aceste surse nu menționează vreo episcopie în Transilvania, din moment ce nici măcar existența acestui regat nu a fost consemnată în izvoare, ci a fost dedusă din descoperirile arheologice făcute la Apahida, centrul regelui Omahar.¹⁰ Așadar, creștinătatea din Transilvania prezintă unele trăsături comune cu cea din Pannonia, dar și unele deosebiri.

Ce se poate spune despre regiunile extracarpatiche? Din Muntenia și Moldova se cunosc două opaițe creștine de la Luciu și Ploiești, precum și o ampuță de plumb, de la Iași. Este frapant faptul că în aceste regiuni s-au descoperit aproape toate tiparele folosite pentru turnarea crucilor pectorale. Doar două asemenea obiecte provin din Transilvania, de la Sânmiclăuș și Cristuru Secuiesc. Celelalte nouă au fost descoperite în așezări situate în zonele cele mai populate din Muntenia și Moldova și se datează în secolul al VI-lea, cel mai probabil în prima sa jumătate, cu excepția celui de la Izvorul Dulce, provenit dintr-o așezare din secolul al V-lea. Tiparul de la Izvorul Dulce se deosebește și prin forma crucii, fiindcă toate celelalte sunt pentru cruci de tip Malta. Această piesă nu face parte din aceeași serie de tipare din secolul al VI-lea, dar arată că practica turnării crucilor pectorale era deja cunoscută în zonă în secolul al V-lea. Nu putem lua în considerare și tiparul care s-ar fi descoperit la Cândești (jud. Buzău)¹¹, rămas nepublicat după patru decenii de la semnalarea sa.

În afara tiparelor, opt cruci pectorale au fost descoperite în Muntenia și Moldova, în așezările de la Băleni – Români, Davideni, Lozna – Străteni, Moigrad, Rașkov, și ca obiecte izolate la Ruginoasa, Sighișoara și Valea Voievozilor. Lungimea obișnuită a brațelor acestor cruci este de circa 30 mm. Ele sunt mai mici decât crucile de tip latin descoperite pe teritoriul imperiului. Majoritatea au fost lucrate în bronz, plumb și chiar os, doar cea de la Rașkov fiind de argint. Prototipurile lor pot fi aflate în fortificațiile romane de la Dunăre, unde militarii purtau același gen de cruci de tip Malta¹². Inelele decorate cu motive cruciforme aveau aceeași funcție de afișare a simbolului creștin ca și crucile pectorale. Ele s-au descoperit la Budureasca¹³, Mizil¹⁴ și Cernat¹⁵. Alte obiecte creștine, care erau destinate purtării la vedere, erau medalioanele decorate cu cruci. În

⁸ E. B. Thomas, *Die Romanität Pannoniens im 5. und 6. Jahrhundert*, în *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Katalog*, Nürnberg, 1987, p. 290.

⁹ F. Curta, *op. cit.*, p. 57–58.

¹⁰ C. Opreanu, *Childeric și Omahar. Doi regi barbari federați ai Imperiului Roman Târziu*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI–XIII)*, ed. Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic (Bibliotheca Septemcastrensis, XIII), București, 2005, p. 11–14.

¹¹ M. Constantiniu, *Elemente romano-bizantine în cultura materială a populației autohtone din partea centrală a Munteniei, în secolele VI–VII*, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 673, nota 34.

¹² F. Curta, *op. cit.*, p. 61.

¹³ E. Popescu, *Le christianisme dans le diocèse de Buzău jusqu'au VIIe siècle*, în idem, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucarest, 1994, p. 174, nr. 4, Pl. I/4.

¹⁴ *Ibidem*, p. 176–177.

¹⁵ Z. Székely, *Așezări din secolele VI–XI p.Ch. în bazinul Oltului Superior*, în *SCIVA*, 43, 1992, 3, p. 284, fig. 26/1.

așezarea de la Raškov s-a descoperit un medalion de bronz decorat cu o cruce de tip gammat¹⁶. Altul, decorat cu o cruce ajurată, provine de la Budureasca¹⁷. În ambele așezări, medalioanele sunt asociate cu alte obiecte creștine. Un tipar pentru medalioane cu decor cruciform a fost descoperit împreună cu alte 63 de tipare într-un atelier din așezarea de la Bernashivka, în Ucraina, care a aparținut cel mai probabil unui meșter bizantin ajuns acolo ca prizonier sau în alt mod¹⁸. În schimb, cerceii și cataramele decorate cu cruce nu aveau aceeași funcție de afișare a credinței creștine, deoarece aceste obiecte erau purtate pentru un scop practic. Ele nu au fost importate pentru decorul lor, ci pentru funcția lor.

Analiza materialului ceramic arată că așezările de la Raškov și Botoșana, cele mai nordice situri de unde provin obiecte creștine, aveau o populație mixtă slavă și romanică. În sudul Munteniei, așezarea de la București – Străulești – Lunca conține, pe de altă parte, o cantitate mică de ceramică romană, deși e situată destul de aproape de Dunăre.¹⁹ Aceste exemple sugerează că prezența obiectelor creștine nu depindea doar de distanța față de imperiu. Alt factor de care trebuie ținut seama este conviețuirea romanicilor cu slavii. Tiparele și crucile pectorale sunt de regulă specifice pentru coexistența romanicilor și slavilor în aceleași așezări.

În studiul său despre pătrunderea creștinismului dincolo de limes, Florin Curta conchidea că „adoptarea de către elitele barbare a artefactelor creștine nu implică în mod necesar adoptarea creștinismului, deși cu siguranță presupune o anumită cunoaștere a ideologiei sale. În multe cazuri, utilizarea politică a acestei ideologii și în special asocierea sa cu puterea imperială pare să fi fost mai atractivă decât conținutul său”²⁰. Aceasta ar fi valabil dacă aceste cruci pectorale ar fi aparținut unei elite, dar în acest caz, ar fi fost mai probabil ca elita să fi utilizat cruci de argint sau de aur. Singura de acest fel este crucea de argint de la Raškov, descoperită, nu întâmplător, într-o așezare cu o însemnată componentă slavă. Folosirea unor materiale ieftine pentru cruci, ca și micul număr de importuri cu caracter creștin descoperite în Muntenia și Moldova arată că adepții creștinismului trebuie căutați mai ales printre cei săraci, nu printre stăpânii care erau interesați de obiectele prețioase și care erau capabili să le obțină.

În opinia noastră, funcția crucilor pectorale și a medalioanelor cu decor cruciform era exprimarea identității religioase a locuitorilor care trăiau printre slavii păgâni. Ei aveau nevoie să-și afișeze identitatea religioasă, deoarece aceasta însemna în același timp exprimarea identității etnice în raport cu ceilalți. Spre deosebire de Gothia secolului al IV-lea, în același teritoriu dominat de slavii păgâni nu este cunoscută nici o persecuție anti-creștină. Mai mult, se știe că prizonierii luați din imperiu erau relativ bine tratați de către slavii de la nord de Dunăre²¹. În aceste împrejurări, afișarea credinței creștine nu era periculoasă pentru cei care trăiau printre slavi.

În acea perioadă, creștin însemna roman, indiferent de originea etnică a credincioșilor. Purtarea crucilor pectorale era un fel de „stil emblematic”, conform definiției introduse de Florin Curta pentru slavii timpurii: un gen de heraldică ilustrat de fibulele digitate și de unele tipuri de decor ceramic²². Dacă am încerca să aplicăm aceeași noțiune de stil emblematic populației romanice care trăia în contact cu slavii, am putea presupune că emblemele creștine, care erau crucile pectorale, erau singura modalitate de a o defini în raport cu slavii păgâni. Aceasta explică de ce asemenea descoperiri sunt foarte puține în teritoriul fostei provincii romane, care în secolul al VI-lea încă nu era populată de slavi. Aceeași funcție de identificare poate fi presupusă și pentru crucile incizate pe vase din așezările din secolele VI–VII, dar în acest caz trebuie să ținem seama că semnificația creștină a acestor semne nu este totdeauna sigură.

¹⁶ D. Gh. Teodor, *Médailles byzantines à symboles chrétiens des IVe-VIIe siècles de l'espace carpato-danubienno-pontique*, în *Études byzantines et post-byzantines*, IV, Iași, 2001, p. 24, fig. 2/7.

¹⁷ V. Teodorescu, *Centre meșteșugărești din sec. V/VI-VII în București*, în *București. Materiale de istorie și muzeografie*, 9, 1972, p. 80, fig. 6/2; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 23, fig. 2/9.

¹⁸ D. Gh. Teodor, *Ateliers byzantins des VIe-VIIIe siècles au nord du Bas-Danube*, în *Études Byzantines et Post-Byzantines*, V, Bucarest, 2006, p. 198–201, fig. 7.

¹⁹ E. S. Teodor, *The Shadow of a Frontier: the Wallachian Plain during the Justinianic Age*, în F. Curta (ed.), *Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages* (Centre for Medieval Studies. University of York. Studies in the Early Middle Ages, 12), Turnhout, 2005, p. 221, 229–230.

²⁰ F. Curta, *op. cit.*, p. 64.

²¹ Maurikios, *Strategikon*, XI. 4. 4. Vezi F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region c. 500-700*, Cambridge, 2001, p. 313.

²² F. Curta, *The Making...*, p. 307–346.

Anexa 1. Obiecte liturgice

1. Alba Iulia (Apulum), jud. Alba. Un opaiț cu *chrismon*, datat pe la mijlocul secolului al VI-lea²³.
2. Bumbești, jud. Gorj. Un opaiț decorat cu cruce din secolul al VI-lea²⁴.
3. Craiova, jud. Dolj. Un stilus de bronz decorat cu un cap de porumbel, specific pentru erezia bonosiacă, dintr-o așezare datată în secolele V–VI²⁵.
4. Dej, jud. Cluj. Un opaiț de bronz cu *chrismon* din secolul al VI-lea²⁶.
5. Feldioara-Războieni, jud. Alba. Un opaiț decorat cu cruce, datat în secolele V–VI²⁷.
6. Iași. O ampulă de plumb decorată cu cruce, datată în secolele V–VI²⁸.
7. Lipova, jud. Arad. Un opaiț de bronz în formă de pește din secolul al VI-lea²⁹.
8. Luciu, com. Mihail Kogălniceanu, jud. Ialomița. Un opaiț de bronz cu toarta în formă de cruce, datat în secolul al VI-lea³⁰.
9. Moigrad (Porolissum), jud. Sălaj. O ampulă de ceramică decorată cu imaginea Sf. Mina, din secolul al VI-lea³¹.
10. Moigrad (Porolissum), jud. Sălaj. Un opaiț de bronz de origine egipteană în formă de păun, datat în secolele V–VI³².
11. Moigrad (Porolissum), jud. Sălaj. Un opaiț de bronz în formă de porumbel, datat în secolele V–VI³³.
12. Pălatca, jud. Cluj. Un sigiliu de lut pentru prescură, decorat cu o cruce cu brațele egale. Datat în secolul al VI-lea pe baza analogiilor sale³⁴.
13. Periam, jud. Timiș. Un vas liturgic de cupru decorat cu o cruce pe fund, folosit pentru aghiasmă, datat în secolul al VI-lea³⁵.
14. Ploiești-Bereasca, jud. Prahova. Un opaiț decorat cu o cruce, datat în secolul al VI-lea³⁶.
15. Răcari, jud. Dolj. Un opaiț decorat cu o cruce pe fund, datat la sfârșitul secolului al VI-lea și la începutul secolului al VII-lea, descoperit într-o așezare fortificată post-romană³⁷.
16. Reșca (Romula), jud. Olt. Un opaiț decorat cu un păun, datat în secolele V–VI³⁸.
17. Reșca (Romula), jud. Olt. Un opaiț de bronz în formă de păun, datat în secolele V–VI³⁹.
18. Turda (Potaissa), jud. Cluj. Un opaiț decorat pe disc cu o cruce de tip Malta, datat în prima jumătate a secolului al VI-lea⁴⁰.

²³ N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988, p. 149, A. f. b. 1; A. Diaconescu, *Lămpi romane târzii și paleobizantine din fosta provincie Dacia*, în *EN*, 5, 1995, p. 265–267, nr. 4, Pl. III/2.

²⁴ N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 151, A. f. b. 5; A. Diaconescu, *op. cit.*, p. 270–272, nr. 7, Pl. V/1.

²⁵ N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997, p. 424.

²⁶ N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 143, A. e. 1.

²⁷ *Ibidem*, p. 150–151, A. f. b. 4; A. Diaconescu, *op. cit.*, p. 272–274, nr. 8.

²⁸ V. Macarie, *Un vas bizantin de cult descoperit la Iași*, în *SCIVA*, 32, 1981, 2, 299–302; D. Gh. Teodor, *Creștinism și păgânism la est de Carpați în a doua jumătate a mileniului I d. Hr.*, în *Pontica*, 28–29, 1995–1996, p. 217.

²⁹ N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 146–147, A. e. 7.

³⁰ N. Dănilă, *Materiale arheologice paleocreștine din Muntenia*, în *Glasul Bisericii*, 43, 1984, 7–9, p. 557; idem, *Opaițe paleocreștine din Dacia*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 104, 1986, 1–4, p. 78, nr. 17.

³¹ D. Benea, *Noi piese paleocreștine din colecția Muzeului Banatului*, în *Mitropolia Banatului*, 36, 1986, 1, p. 44, fig. 2; N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 199, D. h. 1; I. Barnea, *op. cit.*, p. 509–514.

³² N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 145–146, A. e. 4.

³³ *Ibidem*, p. 144–145, A. e. 3.

³⁴ N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 142, A. d. 2; C. Opreanu, *Creștinismul și neamurile germanice în secolele IV–V în Transilvania*, în *EN*, 5, 1995, p. 233–236.

³⁵ D. Țeicu, *op. cit.*, p. 153–156.

³⁶ A. Diaconescu, *op. cit.*, p. 280–281, nr. 12, Pl. VII/6.

³⁷ N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 154–155, A. f. c. 4; A. Diaconescu, *op. cit.*, p. 281–283, nr. 13, pl. VIII/1.

³⁸ N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 159, A. f. f. 1.

³⁹ *Ibidem*, p. 146, A. e. 5.

⁴⁰ N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 149–150, A. f. b. 2; A. Diaconescu, *op. cit.*, p. 264, nr. 3, pl. III/1.

Anexa 2. Tiparele pentru turnarea de cruci și medalioane cu decor cruciform descoperite în România, Republica Moldova și Ucraina

1. Bernashivka, regiunea Moghilev – Podolsk, Ucraina. Un tipar pentru turnarea de medalioane cu decor cruciform⁴¹.
2. Botoșana, jud. Suceava. Un tipar pentru cruci de tip Malta cu brațe lungi de 22 × 22 mm, din al doilea nivel al unei așezări datate în a doua jumătate a secolului al VI-lea (bordeiu nr. 27)⁴².
3. București – Străulești – Lunca. Un tipar pentru cruci de tip Malta cu brațele lungi de 20 × 20 mm, dintr-o așezare din secolul al VI-lea⁴³.
4. Budureasca, sat Vadu Săpat-Fântânele, com. Fântânele, jud. Prahova. Un tipar pentru cruciulițe și cercei, dintr-o așezare din secolul al VI-lea⁴⁴.
5. Cristuru Secuiesc, jud. Harghita. Un tipar pentru cruciulițe, dintr-o așezare din secolul al VII-lea (bordeiu nr. 4)⁴⁵.
6. Davideni, com. Țibucani, jud. Neamț. Un tipar fragmentar pentru cruci de tip Malta, descoperit într-o așezare din secolul al VI-lea⁴⁶.
7. Giurcani, com. Găgești, jud. Vaslui. Două tipare pentru cruci (unul cu dimensiunile de 20 × 32 mm); descoperiri întâmplătoare⁴⁷.
8. Hansca, raion Ialoveni, Republica Moldova. Un tipar pentru cruciulițe compuse din patru granule, dintr-o așezare din secolul al VI-lea⁴⁸.
9. Izvoru Dulce, jud. Buzău. Un tipar pentru cruci de tip latin, dintr-o așezare din secolul al V-lea⁴⁹.
10. Olteni, jud. Teleorman. Un tipar pentru cruci de tip Malta cu brațele lungi de 20 × 25 mm⁵⁰.
11. Sânmiclăuș, jud. Alba. Tipar bivalv fragmentar descoperit într-o locuință din secolul al XII-lea care suprapune o așezare din secolele IV–VI. Pe o față se află un negativ pentru cruci de tip Malta, iar pe cealaltă un negativ pentru cercei și fibule databile în secolul al VI-lea⁵¹.

Anexa 3. Crucile pectorale, inelele și medalioanele cu decor cruciform descoperite în România și Bucovina (Ucraina)

1. Băleni-Români, jud. Dâmbovița. O cruce de tip latin de bronz, cu dimensiunile 17 × 29 mm, dintr-o așezare din secolele VI–VII⁵².
2. Budureasca-Vadu Săpat, com. Fântânele, jud. Prahova. Un medalion de plumb cu dimensiunile 23 × 15 mm, cu decor cruciform ajurat, din secolul al VI-lea⁵³.

⁴¹ D. Gh. Teodor, *Ateliers...*, p. 198, 200, fig. 7.

⁴² N. Dănilă, *Tipare de turnat cruci din secolele IV–VI descoperite pe teritoriul României*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 101, 1983, 7–8, p. 59, nr. 1; D. Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele VI–VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984, p. 41, 57, fig. 20/1; idem, *Tipare din secolele VI–XI d.Hr. în regiunile carpato-nistrene*, în *ArhMold*, 28, 2005, p. 163, nr. 1.

⁴³ M. Constantiniu, *op. cit.*, p. 674, fig. 5/3; V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 77, fig. 3/6; L. Bârză, *La continuité de la création matérielle et spirituelle du peuple roumain sur le territoire de l'ancienne Dacie*, Bucarest, 1980, p. 68, fig. 16/5; N. Dănilă, *Tipare...*, p. 560, nr. 7.

⁴⁴ V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 88; L. Bârză, *op. cit.*, p. 63, fig. 14/1, 83; E. Popescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 3, Pl. I/3.

⁴⁵ Z. Székely, *Éléments byzantins dans la civilisation matérielle des VIe-VIIe siècles dans le Sud-Est de la Transylvanie*, în *Dacia*, NS, 15, 1971, p. 357, fig. 1/3.

⁴⁶ N. Dănilă, *Tipare...*, p. 559, nr. 3; I. Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VII*, Piatra Neamț, 2001, p. 134, 199, fig. 65/1; D. Gh. Teodor, *Tipare...*, p. 164, nr. 6.

⁴⁷ D. Gh. Teodor, *Tipare...*, p. 164, nr. 11.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 164, nr. 14.

⁴⁹ V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 88; N. Dănilă, *Tipare...*, p. 559, nr. 4; E. Popescu, *op. cit.*, p. 174, pl. I/6.

⁵⁰ C. Preda, *Tipar pentru bijuterii din secolul al VI-lea e.n. descoperit la Olteni (r. Videle, reg. București)*, în SCIV, 18, 1967, 3, p. 513–520; L. Bârză, *op. cit.*, p. 68, fig. 16/4; N. Dănilă, *Tipare...*, p. 559, nr. 5.

⁵¹ N. Dănilă, *Considerații asupra noilor materiale arheologice paleocreștine din Transilvania*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 100, 1982, 7–8, p. 735–736, nr. 12; idem, *Tipare...*, p. 560, nr. 6; N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 200, F. 1.

⁵² N. Dănilă, *Noi contribuții la repertoriul materialelor arheologice paleocreștine din Muntenia*, în *Glasul Bisericii*, 45, 1986, 2, p. 102; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 416.

⁵³ V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 80, fig. 6/2; E. Popescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 2, Pl. I/2; D. Gh. Teodor, *Médailles...*, p. 23, fig. 2/9.

3. Budureasca-Vadu Săpat, com. Fântânele, jud. Prahova. Un inel de argint decorat cu o *crux decussata*, descoperit într-un atelier dintr-o așezare din secolele V–VI⁵⁴.
4. Cernat, jud. Covasna. Un inel de argint decorat cu o cruce compusă din cerculețe, dintr-o așezare din secolele VII–VIII, bordeiul nr. 5⁵⁵.
5. Davideni, com. Țibucani, jud. Neamț. O cruce de tip Malta cu brațele de 31 × 31 mm, descoperită într-o așezare din secolul al VI-lea, în bordeiul nr. 16⁵⁶.
6. Lozna-Străteni, com. Dersca, jud. Botoșani. O cruce de os cu brațele de 31 × 40 mm, dintr-o așezare din secolele VII–VIII⁵⁷.
7. Mizil, jud. Prahova. Un inel de cupru decorat cu cerculețe dispuse în forma unei cruci tip X. Între cerculețe se află o reprezentare stilizată a scenei Răstignirii. Datat probabil în secolele VI–VII. Descoperire întâmplătoare⁵⁸.
8. Moigrad (Porolissum), jud. Sălaj. O cruce de bronz de tip latin, datată în secolele V–VI⁵⁹.
9. Rașkov, regiunea Hotin, Ucraina. Un fragment dintr-o cruce de argint de tip Malta, decorată cu cerculețe, dintr-o așezare din secolele VI–VII⁶⁰.
10. Rașkov, regiunea Hotin, Ucraina. Un medalion de bronz cu diametrul de 25 mm, decorat cu o cruce gammată, dintr-o așezare din secolele VI–VII⁶¹.
11. Ruginoasa, jud. Iași. O cruce de bronz de tip Malta cu brațele de 45 × 45 mm, datată în secolele VI–VII. Descoperire întâmplătoare⁶².
12. Sighișoara, jud. Mureș. O cruce de bronz, descoperită în cimitir, posibil datată în secolul al VI-lea⁶³.
13. Valea Voievozilor, jud. Dâmbovița. O cruce de bronz de tip Malta, datată în secolele V–VI. Descoperire întâmplătoare⁶⁴.

THE SIGNIFICANCE OF 6TH-7TH PECTORAL CROSSES DISCOVERED NORTH OF THE DANUBE

ABSTRACT

The step by step conversion fulfilled after the 4th century led to uniform spreading of the Christian relics in the area of the former Roman province of Dacia, but also to their extension outside this territory, in Walachia and Moldavia. The liturgical objects were concentrated mainly in Transylvania, Banat and Oltenia, while the pectoral crosses and the moulds used for their production, as well as other objects with cross decoration (medallions and finger-rings) were discovered especially in Moldavia and Walachia, the regions invaded by the Slavs in the 6th century.

This difference between the former territory of Roman Dacia and the outside regions illustrates, on the one hand, the existence of a cluster of Christian communities centered especially in the former cities in Transylvania, preserving relationships with the empire until the first decades of the 7th century, and, on the other hand, a connection between the Romance-Slavic coexistence and the wearing of the pectoral crosses and of the similar objects.

In our opinion, the function of these objects was to express the religious identity of the inhabitants who lived among the pagan Slavs. They needed to display their own religious identity because this meant in fact to express their

⁵⁴ E. Popescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 4, pl. I/4.

⁵⁵ Z. Székely, *Așezări...*, p. 284, fig. 26/1.

⁵⁶ I. Mitrea, *op. cit.*, p. 147, 198, fig. 67/2.

⁵⁷ D. Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991, p. 86, 164, nr. 24, fig. 7/1; idem, *Regiunile carpato-nistriene în secolele V–X d. Hr.*, în *Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, ed. V. Spinei, Iași, 1997, p. 95, fig. 11/4; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 486.

⁵⁸ E. Popescu, *op. cit.*, p. 176–177.

⁵⁹ N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 175, B. e. 1.

⁶⁰ D. Gh. Teodor, *Regiunile...*, p. 95, fig. 11/6; idem, *Médailles...*, p. 24.

⁶¹ D. Gh. Teodor, *Médailles...*, p. 24, fig. 2/7.

⁶² D. Gh. Teodor, *Creștinismul...*, p. 86, 165, nr. 30, fig. 7/3; idem, *Regiunile...*, p. 95, fig. 11/2.

⁶³ N. Dănilă, *Considerații...*, p. 740, nr. 24; N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 176, B. e. 6.

⁶⁴ N. Dănilă, *Noi contribuții...*, p. 104; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 416.

ethnic identity in front of the others. Unlike in the 4th century Gothia, no anti-Christian persecutions initiated by the pagan Slavs are attested in the area, and we also know that the prisoners taken from the empire were quite well treated by the Slavs who mastered the North-Danubian territory. In such circumstances, displaying the Christian faith was not dangerous for the believers who lived among the Slavs.

In that period, Christian meant Roman, regardless the genuine race of the believers. The wearing of the pectoral crosses was a kind of “emblemic style”, according to the definition put forward by Florin Curta for the early Slavs. If we try to apply the same notion of emblemic style to the Romance population living in contact with the Slavs, we can postulate that the Christian emblems, namely the pectoral crosses, were the single way to define them in contrast with the pagan Slavs. This explains why such finds are very few in the territory of the former Roman province. The same function of identification could be supposed for the crosses drawn on pottery, discovered in many 6th and 7th century settlements, but in this case we should take into account that the Christian meaning of the signs is not always sure.